

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

РОЗВИТОК БОРОШНОМЕЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ПІВНІЧНО-СХІДНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – НА ПОЧАТКУ XIX ст.*

З давніх часів населення на території України займалося землеробством. Цьому сприяли кліматичні умови, родючий чорнозем. Академік В.Зуєв, побувавши на Слобідській Україні в 1780-1782 рр., писав: *«Земля дуже родюча, і її більш усього обробляють, так що куди не поїдеш, усюди вона вкрита хлібним колосом, багатанами або садами, і кожний з мешканців у городах є і обиватель, і орач, і купець, і садівничий...»* [1, с. 176].

Складовою частиною землеробського господарства на Сумщині було млинарство. Потрібно зазначити, що борошномельне виробництво поділялося на хатнє виробництво, що базувалося на ручних жорнах, і млинарсько-промислове. Досвід будівництва млинів на Слобожанщину принесли наддніпрянські козаки. Млини будувалися одні з перших серед господарських споруд. Вони поділялись на вітряні і водяні. Водяні млини з'явилися раніше, ніж вітряні, і з'явилися в Україні у другій половині XVII ст. Потім почали будувати вітряки. Млини обслуговувалися мірошниками та мельниками. Вони ремонтували млини, регулювали кількість води, що витікає на млинове колесо, сліdkували за наповненістю ставка. За свою роботу мірошник брав маленьку дерев'яну мірочку борошна з кожного мішка млива – мірчук [4, с. 98].

Спочатку невеликі обсяги виробництва сприяли тому, що з таких млинів борошно йшло не на ринок, а для задоволення власних потреб селян. Лише власники млинів мали в своєму розпорядженні чимало борошна, яке продавали на сільських і міських базарах [2, с. 124].

Млини у селах у основному були дерев'яні. Це були двозрубні будівлі, вкриті соломою чи гонтою. В одній частині розташовувався механізм, а в іншій – лави, піч, для відпочинку. Про таку споруду дозволяє скласти певне уявлення характеристика млина Полуботка в слободі Михайлівці Сумського полку. Млин був *«о 16 поставах (постав – пара жорен) да при том же на 6 поставах толчеи, в которых по 5 и по 6 ступ»* [3, с. 80].

Робота водяного млина залежала від швидкості течії, яка впливала на рух колеса, що наполовину занурювалося у воду. Підвищити продуктивність механізму вдалося завдяки створенню верхнього колеса на яке вода спрямовувалася зверху. Таке водяне колесо крутило не тільки жорна, але й ступи, що товкли просо на пшоно, сім'я на олію.

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

Мали водяні млини і недоліки. Вони могли працювати лише в певну пору року. На морозі, коли вода замерзала, млини переставали працювати. В цей час люди використовували вітряки. Цьому сприяли сильні осінні та зимові вітри. Енергія вітру перетворювалась в механічну енергію, що дозволяло ефективно працювати млину.

У часи заселення Сум по рр. Псел, Сумка, Мала Сумка і Олешня було поставлено 10 млинів [3, с. 80]. Млинарський промисел інтенсивно розвивався. З'явилися державні млини, збудовані за державний кошт; конфісковані або куплені у приватних осіб. Так, в описі Недригайлова 1700 р. говориться, що на р. Сула діяла *«государева оброчная мельница, а на той мельнице 2 амбара и в тех амбарах 4 камня, а за амбарами 2 толчей, в одной 5 толчей, и в другой 5 же ..., а между амбаров 6 колес»* [3, с. 80]. Цікавими є відомості про те, що у 1781 р. в с. Гринівка Конотопського повіту *«на потоці»* стояли млини підданих Києво-Печерської лаври А.Кишки, О.Мовчана, П.Луценка, П.Мельника, виборного козака К.Шостопала і священика Вардаховича.

Наприкінці XVIII ст. в Охтирському повіті діяло 112 водяних млинів і 2 вітряки, в Недригайлівському – відповідно 94 і 20, у Білопільському – 83 і 62. У Лебединському та Сумському повітах діяло відповідно 89 і 135 водяних млинів. У 1785 р. у Глинському повіті працювало 242 водяних і 245 вітряних млинів, у Роменському повіті – відповідно 203 і 130 [1, с. 180].

Власниками млинів були старшини, поміщики, заможні козаки, міщани і селяни, монастирі. Знаходились вони переважно в містечках і селах. Деякі поміщики володіли двома і більше млинами, де працювали кріпосні селяни, відбуваючи панщину. Із числа кріпаків були і мірошники. Набувши спеціальності, вони відбували тут постійну панщину. В той час, коли продукція з млинів, які належали селянам, йшла на задоволення власних господарських потреб, продукція поміщицьких млинів – йшла на ринок.

Технічна модернізація внесла певні зміни у розвиток борошномельної промисловості. Наприкінці 40-х рр. XIX ст. в Україні з'являються парові млини, продукція яких майже виключно йшла на продаж. Подібні млини з'явилися, наприклад, у сс. Клинци та Ропськ Кролевецького повіту Чернігівської губернії [2, с. 124].

Донині збереглося дуже мало будівель млинів досліджуваного періоду. А ті, які вціліли, стали пам'ятками історії української культури, розвитку промислової техніки.

1. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. – Суми: Видавництво «МакДен», 2005. – 496 с.

2. Яременко М.Ф. Нарис історії Сумщини. Початок XIX ст. – 1861 р. / М.Ф.Яременко. – Суми: Обласна друкарня, видавництво «Козацький вал», 2000. – 176 с.

3. *Корогод Б.Л.* Нарис історії Сумщини. Вип.2. Від середини XVII ст. до кінця XVIII ст. / Б.Л.Корогод, Г.І.Корогод. – Суми: СОД, видавництво «Козацький вал», 2000. – 154 с.

4. *Литвинчук Н.* Історія розвитку промислів та ремесел Сумщини XVII – поч. XXI ст. Матеріали до української етнології /етнологія/випуск 6(X)2007 / Н.Литвинчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2007/96.pdf>.

ЛАПЧЕНКО А.С.

СЕЛЯНСЬКІ ПРОМИСЛИ З ОБРОБКИ МІНЕРАЛЬНИХ РЕЧОВИН НА ХАРКІВЩИНІ В РОКИ НЕПУ

Промисли з обробки мінеральних речовин становили важливий напрямок господарської діяльності селянського населення. Серед селянських промислів з обробки мінеральної сировини на Харківщині виділялися гончарний, цегельний, черепичний, ковальський і слюсарний промисли.

Актуальність дослідження промислів сільського населення з обробки мінеральних речовин на Харківщині в роки непу пояснюється такими чинниками. По-перше, нерівномірним висвітленням у наукових дослідженнях розвитку промислів по відношенню до землеробства, оскільки без вивчення, наприклад, особливостей розвитку ковальського промислу (виготовлення знарядь праці) важко досліджувати фактори впливу на розвиток землеробства. По-друге, що стосується регіонального аспекту, то селянські промисли Харківщини згадуються лише у загальному контексті. Це в свою чергу призводить до необґрунтованих висновків. Крім того, спостерігається певна нерівномірність у вивченні виробництва міста й села. Останньому приділяється значно менше уваги, при тому, що сільське населення складало основу суспільства й виробляло переважну частку суспільного продукту.

Питома вага селян, які займалися промислами з обробки мінеральної сировини на Харківщині в роки непу, становили близько 21% загальної чисельності місцевих селян, що займалися промислами [1, с. 354-377]. Одним з головних у цій галузі був гончарний промисел. Розглядаючи динаміку його розвитку, необхідно відзначити, що гончарний посуд у побуті населення повсюдно займав важливе значення. За масштабністю і чисельністю зайнятих осіб в гончарному промислі Харківщина поступалася лише Полтавщині і Чернігівщині. Виготовленням керамічних виробів (глечики, миски, кухлі, чайники, свистунці, люльки для паління та інше) займалися більше 1000 селян-гончарів, що становило близько 5% керамістів від їх загальної кількості по країні [2, с. 181]. Основною сировиною гончарного